

Світлана Педченко

УДК 141.338:81'367.635

СИНКРЕТИЗМ АСПЕКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДАЛЬНИХ ЧАСТОК

Пропонована стаття присвячена комплексному багатоаспектному аналізу модальних часток з позицій функційної граматики, комунікативної лінгвістики та прагматики. Особливу увагу зосереджено на проблемі параметризації партикул як найпродуктивніших реалізаторів субкатегорійних модальних значень.

Ключові слова: модальна частка, партикула, субкатегорійне модальне значення.

Лінгвістична природа окремих груп службових слів, їхні семантичні межі, особливості реалізації на синтаксичному рівні є актуальними проблемами сучасного мовознавства. Неабияку увагу лінгвістів привертають модальні частки як найменш досліджена лексико-граматична категорія, що займає особливе місце в партикулятивній системі сучасної української мови. Аналіз наукової літератури доводить, що питання про частки загалом і модальні зокрема на сьогодні остаточно не вирішене. Пояснено це передусім особливостями функціонування партикул, а саме: багатозначністю, поліфункційністю, нечіткими семантичними межами, тісним зв'язком із семантико-синтаксичною структурою речення, здатністю утворювати своєрідні партикулятивні комплекси, вступати в омонімічні відношення з іншими граматичними класами (сполучниками, прислівниками, модальними словами тощо).

Частки як невід'ємний складник мовної системи “кидають виклик” багатьом лінгвістичним теоріям і класифікаціям. Для них індиферентними є такі дихотомії, як знак – денотат, синтагматика – парадигматика, частина мови – член речення, повнозначні слова – службові слова тощо. К. С. Акопян порівнює їх із своєрідними вірусами, що, втручаючись у структуру висловлення, заражують його – створюють навколо нього особливий семантико-прагматичний світ [1, с. 328].

Розвиток теорій дискурсу, функційного синтаксису, семантики, виникнення лінгвістики тексту, теорії пресупозицій, прагматики тощо викликали необхідність по-новому поглянути на природу та особливості функціонування модальних часток. У процесі дослідження їхніх значень лінгвісти послугову-

ються зовнішніми категоріями. А. Вежбицька, зокрема, пропонує одинадцять різних підходів до з'ясування семантики часток [26]. Аналіз наукових праць останніх десятиліть дає змогу виділити кілька взаємопов'язаних аспектів вивчення партикул, зокрема такі: семантичний, функційний, прагматичний, комунікативний, синтаксичний, текстовий, стилістичний.

Семантичний аспект. Питання щодо семантики часток у сучасному мовознавстві має неоднозначне, почасти протилежне вирішення. Слушною в цьому зв'язку є позиція О. О. Стародумової. Спираючись на універсальне визначення двобічності мовного знака, дослідниця стверджує, що частка, як і будь-яке слово чи морфема, – значуща, має ідентифікувальну сему, що вирізняє її з-поміж інших однотипних елементів [21, с. 22–23]. Проте варто зауважити, що це значення водночас є граматичним, контекстуально детермінованим, тобто має службовий характер щодо модифікованої часткою одиниці (висловлення, тексту). Отже, семантичний аспект дослідження партикул виявляється невіддільним від функційного.

На нашу думку, питання наявності чи відсутності значення в модальних часток, його відносної “самостійності” на сьогодні не є принциповим. Адже як би воно не оцінювалося, очевидно, що такі одиниці, як *хіба, тільки, авжеж, нехай, невже* та ін., репрезентують різноманітні модальні смисли, пор.: *Навіть Андрій прийшов; Тільки Андрій прийшов; Невже Андрій прийшов?; Так, Андрій прийшов; Хай би Андрій прийшов; Ніби Андрій прийшов.* Індивідуальність партикул особливо відчутна, коли вони функціонують як слова-речення, при повторі, як маркери при однорідних членах речення тощо. Актуальнішою видається проблема з'ясування сутності семантики досліджуваного лексико-граматичного розряду, способу її дефінування.

Однією з невирішених проблем сучасної семантики та лексикографії є полісемантичність часток. Їхнє значення завжди зумовлене консітуацією й занадто рухливе, щоб можна було його ідентифікувати та диференціювати на окремі семми. У зв'язку з цим

спостерігаємо суперечливі, не завжди послідовні, діаметрально протилежні кваліфікації партикул: від пошуків “семантичного інваріанта”, що, як правило, виявляється занадто абстрактним і метафоричним, до механічного перерахування ніяким чином не пов’язаних між собою дефініцій. Зауважимо, що поняттями “сема”, “значення” ми оперуємо умовно, оскільки вони стосуються насамперед повнозначних лексем. З огляду на те що партикули не позбавлені семантичної природи, нам видається можливим і доречним закріплення цих термінів за досліджуваним класом слів.

Окремі спроби витлумачення індивідуального значення деяких модальних часток знаходимо в традиційній українській лексикографії, передусім в одинадцятитомному “Словнику української мови”, пор. потрактування семантики партикул “авжеж” [19, т. I, с. 9], “хіба” [19, т. XI, с. 68–69], “тільки” [19, т. X, с. 140] та ін.

Не втратила своєї цінності лінгвістична концепція часток Н. Ю. Шведової. Хоч дослідниця й заперечує можливість приписування частці будь-якого значення, проте не виключає репрезентативної ролі партикул у модальному плані конструкції, індивідуалізує експліковані ними суб’єктивно-модальні значення, що акумулюють “характеристику відношення до повідомлюваного, експресивне вираження тих чи тих емоцій мовця з приводу змісту висловлення” [22, с. 16].

Деякі лінгвісти намагаються дослідити семантику часток із позицій логічного аналізу [4, 7], що дає змогу залучити до розряду модальних так звані логіко-модальні партикули, які в традиційних класифікаціях іменують як указівні, обмежувальні, підсилювальні тощо. Цей аналіз базований на логічному понятті “сфери дії”, в основі якого – семантика маркованих часткою компонентів.

Інший спосіб значеннєвої ідентифікації часток, що посів гідне місце в сучасних граматичних ученнях, – пресупозиційний аналіз, підґрунтям якого є протиставлення пропозиційного змісту та “модальної рамки” (А. Вежбицька) висловлення. Його вперше застосував Ч. Філмор. Дослідник “розділяє значення речення на дві семантично прості пропозиції, одна з яких передає основний інформативний зміст висловлення, а інша експлікує конотативне значення” [2, с. 123], носіями якого є партикули. Пресупозиційний аналіз часток зреалізований здебільшого в працях зарубіжних учених [15, 24, 25 та ін.]. Такий підхід уможлиблює визначення “змісту” не лише

логічних слів як репрезентантів об’єктивної частини висловлення, а й суб’єктивно орієнтованих одиниць. У сучасному мовознавстві термін “пресупозиція” вживається щонайменше в п’яти варіантах: семантичні, логічні, прагматичні, синтагматичні, комунікативні пресупозиції. Досліджуючи значення модальних часток, необхідно враховувати передусім семантичні (відображення об’єктивної частини висловлення) і прагматичні (умови ефективності мовленнєвого акту, оцінка мовцем загального фонду знань, особливості його думок, поглядів, інтересів тощо) пресупозиції.

Прагматичний аспект. Індивідуальна специфіка більшості модальних часток пов’язана з їхніми прагматичними властивостями. Т. Ван Дейк з-поміж “індикаторів ілокутивного акту”, тобто мовних засобів, які дають реципієнтові “ключ до визначення ілокутивної сили висловлення”, називає “прагматичні частки”, що “вказують на ставлення мовця до пропозиційного змісту висловлення або адресата спілкування” [9, с. 31].

Для більшості модальних часток як особливих елементів, які “попереджають можливу реакцію мовця”, властива вибіркова поєднуваність з ілокутивними типами висловлень, у формуванні інтенціонального компонента яких вони беруть активну участь. Як слушно зауважує І. М. Кобозева, ілокутивний потенціал речення із часткою, як правило, вужчий, ніж потенціал того самого речення без частки, що дозволяє ідентифікувати модальні партикули з опосередкованими індикаторами ілокутивних функцій [12, с. 54–55].

З огляду на те, що прагматичний компонент є домінантним у структурі модальності, модальні частки постають як репрезентанти прагматичних, тобто співвідносних із конкретним мовленнєвим актом (МА), значень, що дає підстави деяким мовознавцям називати їх **прагмалексемами** [15]. Показовими в цьому плані є частки-оформлювачі питальних речень, які модифікують висловлення семами на зразок “очікування стверджувальної / заперечної відповіді”, “очікування схвалення / незадоволення” тощо. Наприклад: – *Ти хоч умієш веслувати?* (М. Стельмах); *Чи може нам Варшава?* (Ю. Андрухович); *Хіба міг умерти Моцарт? А Мікеланджело чи Петрафка?* (І. Роздобудько); – *Хлопці, як же воно? Ми в себе вдома, а німець пре по самій середині Дніпра, а ми ховаємося?* (П. Загребельний). Тісний зв’язок значення аналізованих лексем з ілокутивною функцією ви-

словення при правильному його розумінні й використанні є потужним інструментом виявлення “додаткових змістових рядків” [15, с. 139], що їх уносять партикули до семантичної структури речення.

Як бачимо, еволюція назви часток відображає еволюцію сприйняття їх лінгвістами – від маленьких слівечок до актуалізаторів МА, термін же “прагмалексеми” засвідчує, що розглядувані слова не тільки мають своєрідне, детерміноване контекстом значення, а й виділяються серед інших службових класів полісемантичністю та багатofункційністю. Аналіз часток за типами МА у світлі теорії лінгвістичної прагматики дає змогу виявити в партикулятивній системі парадигматичні відношення синонімії, омонімії та багатозначності й переконує в тому, що модальні партикули за своїми прагматичними характеристиками – доволі гетерогенний клас слів.

Нещодавно з’явився принципово новий, один із найсучасніших підходів до з’ясування семантичної сутності часток – процедурний, що полягає в презентації значення партикули у вигляді інструкції з проведення деякої операції над іншою частиною висловлення з тим, щоб інтегрувати її в модель світу, яка зосереджена в актуалізованій свідомості мислячого суб’єкта [5]. Розробкою цього методу займається Лабораторія формальної лінгвістики Університету Paris 7 під керівництвом Д. Пайара. Цінним надбанням згаданої теорії є визначення семантичного інваріанта партикули, який виявляє спроможність до трансформацій у різних контекстах.

Розрізняють три типи модифікацій. Перший тип – внутрішнє варіювання: взаємодія різних компонентів плану змісту слова, що передбачає пріоритетність одного з-поміж них. Другий тип – зовнішнє варіювання: взаємодія елементів конситуації з партикулою і, як результат, трансформація значення останньої. Третій тип варіювання пов’язаний з поняттям “сфери дії” лексеми, що зумовлене передусім закономірностями структури синтаксичної одиниці, порядку слів та актуального членування висловлення. Незважаючи на безперечну наукову вагу описаного методу, опрацьований нами великий за обсягом фактичний матеріал переконує в складності, а подеколи й неможливості встановлення ідентифікувальної семи для деяких партикул. До того ж зазначимо, що прихильники процедурного підходу ототожнюють частки з іншими дискурсивними словами (прислівниками, займенниками, модальними словами тощо),

й це, зі свого боку, дещо нівелює специфічні категорійні ознаки модальних партикул.

Комунікативний аспект. Термін “комунікативний” на сьогодні охоплює доволі широкий спектр дефініцій. Аналіз сучасних лінгвістичних теорій дає змогу виокремити щонайменше 5 опозицій, другим компонентом яких є комунікативний аспект: 1) віртуальний – актуалізований; 2) номінативний – комунікативний; 3) пропозиційний – ілокутивний; 4) статичний – динамічний; 5) структурно-семантичний – комунікативний.

Звертаючись до комунікативних функцій часток, важливо розмежовувати значення розгляданого терміна в третій та п’ятій опозиціях. Про комунікативно-прагматичну роль партикул було зазначено вище, у комунікативно-синтаксичній функції вони постають як засіб актуального членування речення. Здатність часток маркувати комунікативно значущі компоненти висловлення стала предметом дослідження українських мовознавців [8, 10]. Так, автори “Теоретичної морфології української мови”, наголошуючи на суто синтаксичному призначенні “не-частиномовних” партикул і розглядаючи їх як “аналітичні синтаксичні слова-морфеми”, що виконують “роль релятивних елементів”, зводять їхню спеціалізацію лише до двох комунікативних функцій – актуалізаційної та функції оформлювачів комунікативних типів речення за метою висловлювання [10]. Проте нам видається очевидним, що роль тематизаторів і рематизаторів є невіддільною від семантичної структури речення й тісно пов’язаною зі значенням конкретних часток як репрезентантів субкатегорійних модальних смислів, контекстуально детермінованим та до певної міри умовним. У цьому зв’язку вважаємо доцільним уведення до складу модальних партикул так званих логіко-модальних часток.

Релятивністю часток зумовлений **текстовий аспект** їхнього вивчення. Побіжно зупинимося на ньому, оскільки дослідження означених лексем на рівні тексту не є предметом нашої уваги. Якщо розглядати текст як “деяку послідовність пов’язаних між собою відповідно до загального задуму автора речень” [14, с. 6], то частки поряд з іншими індикаторами його єдності функціонують як “конектори” або “текстові скріпи”. Пресупозитивні властивості часток передбачають виконання ними анафоричних та катафоричних функцій, адже майже кожна частка наділена спроможністю відсилати реципієнта до передтексту або – інколи – до післятексту. Наприклад,

частка **ось** виконує і анафоричну, і катафоричну роль, а партикули **же, ж** – показники анафоричного зв'язку. Досліджувані лексеми в такому разі можна кваліфікувати як сигнал синсемантичності висловлення. Тільки в особливих випадках частка модифікує автосемантичні, контекстуально незалежні одиниці (афоризми, сентенції тощо), напр.: *Після нас хоч потоп; Тільки мертві не повертаються.*

Функція текстової скріпи виявляється в часток на межі двох висловлень, вона є властивою таким лексемам, як **так, адже, ось, тільки, лише, ніби** та ін.: *Ну що ж, епохо, їж мене, висотуй! Лиш вісь земну з орбіти не згвинти* (Л. Костенко); *Заснули. Наче й нема їх у кубельці* (В. Близнець); *А-а, хіба це риба! От колись була риба, щоб ви знали* (О. Довженко). У наведеній позиції партикули функційно наближені до сполучників, це так звані проміжні транспозити, функційні еквіваленти кон'юнктивів.

Зауважимо, що характерною особливістю більшості модальних часток є те, що вони, крім багатозначності в межах партикулятивної системи, здатні вступати в омонімічні відношення з граматичними класами іншої природи. Транспозиційні процеси здебільшого відбуваються на рівні сполучник – частка, що інколи призводить до хибного розуміння лінгвістичного статусу службових слів у тій чи тій позиції. На наш погляд, основна відмінність між партикулами й однозвучними з ними кон'юнктивами полягає в тому, що сполучники, виконуючи конструктивну роль, репрезентують синтаксичні зв'язки й семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами складного речення чи їхніми конденсатами (відокремленими членами речення). Частки ж, реалізуючи семантико-синтаксичні модальні значення, модифікують загальне модальне тло речення або маркують значення окремого його конститuenta. Пор.: *Великі хмари ніколи не бувають поодинокими. Поруч них завше легкі хмаринки, наче пух* (Г. Пагутяк) – *Небо над собором сьогодні було наче блакитніше, ніж завжди* (О. Гончар); *Чи це буде в клініці, чи, може, хтось буде й на дорозі чіплятися...* (Т. Осьмачка) – *Чи ж заволодію я тим, що мені – і мені лиш! – по праву належить?* (О. Ірванець); *В неволі тяжко, хоча й волі, Сказать по правді, не було* (Т. Шевченко) – *Стояти на роздоріжжі, на перехресті вітрів хоча б раз у житті доводиться кожному* (І. Роздобудько).

Складність визначення категорійного статусу подібних однозвучних одиниць зу-

мовлена тим, що частки генетично й функційно пов'язані з іншими класами слів, здебільшого – незмінними одиницями (прислівниками, сполучниками, модальними словами, вигуками), а також з деякими змінними повнозначними частинами мови (займенниковими словами, дієсловами). Парадигматичні зв'язки партикул з означеними лексико-граматичними категоріями в морфологічній системі мови стали предметом дисертаційних досліджень українських учених. Мовознавці розглядають їх на рівні діяльності – перехідності, транспозиція [18] та синхронії – міжчастиномовна омонімія, гібридність [8]. Складні й неоднозначні відношення часток з іншими морфологічними групами ведуть до зміни кількісного складу перших, відкриваючи кордони для різноманітних партикульованих одиниць.

Синтаксичний аспект. Наявність “синкретичної зони” на межі партикул і кон'юнктивів та невіддільний зв'язок модальних часток із семантичною структурою речення зумовили синтаксичний аспект їхнього вивчення. Дослідницька література фіксує щонайменше три форми участі часток у синтаксичних конструкціях: 1) частка – функційний еквівалент сполучника [17, т. 2]; 2) частка – конкретизатор, уточнювач сполучника [16, 20]; 3) частка – компонент семантичної реалізації структурної схеми простого речення [22, 23]. У світлі проблематики нашого дослідження особливий інтерес викликає третій тип синтаксичної активності партикул як регулярних оформлювачів конструкцій з об'єктивно- та суб'єктивно-модальним значенням. “Функціонуючи у складі тієї чи тієї структури, – зазначає Н. Ю. Шведова, – частка виконує в ній роль синтаксичного форманта, що бере участь в утворенні речення або предиката з даним, конкретним модальним значенням” [22, с. 18].

Помітним явищем у дослідженні виявив партикул на рівні “речення-висловлення” є дисертація В. А. Чолкан, у якій частки кваліфіковані як “суб'єктивно-модальні форми”, категорійною ознакою котрих є реалізація трьох типів відношень: 1) змісту речення до дійсності; 2) суб'єкта до предикативної ознаки; 3) мовця до повідомлюваного [23]. Щоправда, дискусійним нам видається ранжування модальності в означеній праці на предикативну, комунікативну й актуалізаційну і, як наслідок, виокремлення з-поміж модальних значень партикул функцій на зразок “суб'єктивно-модальне ускладнення пре-

диката”, “кваліфікація модальності самооцінки”, “актуалізація підмета-суб’єкта” тощо.

Д. Х. Баранник, поділяючи граматичну структуру речення на два рівні – “базово-комунікативний та модифікаційно-супровідний, або рівень суб’єктивно-модального та комунікативного прирощення”, розглядає частки як компоненти інфраструктури висловлення, що “забезпечують йому узгоджену з ситуацією та індивідуально-суб’єктивною настановою мовця інформативну повноцінність” [3, с. 12].

Заслужують на увагу виділювані деякими мовознавцями синтагматичні властивості модальних часток. Здатність окремих частинок до сполучуваності з певними компонентами семантико-синтаксичної структури речення умовно дефінують “дистрибуцією” або “валентністю”. Так, І. М. Богуславський, послуговуючись уже згадуваним логічним поняттям “сфера дії”, указує на дві валентності слова тільки – “валентність виділеного об’єкта” та “валентність якості цього об’єкта” [6]. О. О. Стародумова потрактовує їх як “правобічний” і “лівобічний” компоненти. Правобічний компонент – маркована часткою синтаксема, лівобічний (фонівий) – синтаксичний сегмент, співвідносний правобічному компонентові. Заповнювачами першої виокремленої позиції можуть бути (1) предикат, (2) не-предикат, (3) ціла пропозиція, утілена в предикативній одиниці (висловленні чи його частині), а другої – (1) предикат або (2) предикативна одиниця [21, с. 59–69]. Пор.: (1) *Аж одного разу, коли вже копали городи, бачить Ганка, що її город наче поменшав* (Є. Гуцало); (2) *За метрикою Левко Хоробрий, а походженням нібито з мудреців вавілонських, хоч і не має на те якихось незаперечних доказів* (В. Земляк); (3) *Ну, хитрував, лестив, лукавив... Чого добивсь? Лиш уплямив себе!* (Л. Костенко) – виділені правобічні компоненти; (1) *Чула немов павутиння на всьому тілі од гарячого погляду чорних очей, од блиску зубів в пожадливо відкритому роті* (М. Коцюбинський); (2) *І коли заходив у річку, цмулив ранішню воду, теж було видно: думає. Навіть з водою на губі серйозно міркує* (В. Близнаць) – виділений лівобічний компонент.

Партикули, отже, перебувають у відношенні значеннєвої сумісності з репрезентантами конститутивних позицій, що суттєво вирізняє їх з-поміж інших “граматичних” класів слів. Принагідно зауважимо, що специфічною ознакою деяких модальних часток є вибірко-

вість у поєднанні з синтаксемами певної семантики. Так, порівняльно-гіпотетичні частки, обіймаючи здебільшого припредикатну позицію й впливаючи на модальну структуру ядерного члена речення, маркують загальний модальний план висловлення значеннями умовності, уявності, сумніву, невпевненості, подібності, гіпотетичності тощо. Важливо наголосити, що семантика вершинного компонента в таких реченнях доволі часто репрезентована предикатами стану, які вказують на змінну, тимчасову характеристику предмета, напр.: – *Немов заснула: лице таке ясне та біле, їй-бо, не брешу* (М. Куліш); *В голові йому немов світало* (М. Коцюбинський); *...Життя людського здебільшого вистачає лише, щоб чогось навчитися. А завершувати вже мовби й нема часу* (О. Гончар).

Стилістичний аспект. Стилістичні параметри часток не були предметом спеціальних досліджень. Загально визнаним є факт, що партикули володіють значним емоційно-експресивним потенціалом, а емоційно-експресивна оцінка є субкатегорійним значенням суб’єктивно-аксіологічної модальності. Усі наявні протиставлення мовних форм, стилів та підстилів відкривають потужні можливості для з’ясування особливостей функціонування модальних часток.

Вивчення часток у стилістичному аспекті, на нашу думку, повинно проводитися за певними напрямками на основі таких опозицій, як 1) усне мовлення – писемне мовлення, 2) діалогічне мовлення – монологічне мовлення, 3) описові стилі мови – експресивні стилі мовлення; 4) протиставлення в межах функційних стилів та підстилів тощо.

Первинне функційне середовище часток у найзагальнішому вигляді можна окреслити як розмовне мовлення, передусім у його усній формі, а ще вужче – усний діалог. Тому використання їх (часток) у різних типах писемного мовлення пояснюють здебільшого виявом “розмовності”. Партикули в такому разі характеризують як засіб, що створює ефект невимушеності, ненавмисності. Урахування лише цієї стилістичної ознаки розглядуваних слів уможливило аргументацію переважного вживання їх у публіцистичних жанрах, художній літературі, навіть у деяких різновидах наукового (науково-популярного) стилю. Проте, на наш погляд, частка в тексті – не завжди лише прояв розмовності. Зважаючи на неоднорідність партикулятивної системи, полісемантичність, поліфункційність її одиниць, необхідно в кожному конкретному

випадку виважено підходити до характеристики стилістичних параметрів часток, ураховуючи такі поняття, як “контекст”, “експресивність”, “конотація”, “стилістична метафора”, “суб’єктивна стилістема” тощо.

Як бачимо, аспекти дослідження часток узагалі та модальних зокрема багато в чому корелюють із напрямками і способами трактування модальності. Беручи до уваги усе зазначене вище, вважаємо, що розгляд модальних партикул неможливий без залучення результатів досліджень теорії модальності, реалізаторами субкатегорійних значень якої вони є. Оскільки модальність останнім часом витлумачують як універсальну логіко-граматичну категорію широкого семантичного діапазону, у якій “найбезпосередніше взаємодіють прагматичний, семантичний і синтаксичний аспекти висловлення, однак домінує прагматичний” [11, с. 5], то частки постають як кваліфікатори або модифікатори об’єктивно-суб’єктивного змісту висловлення, що сукупно з іншими засобами (парентетичні внесення, редуплікація, порядок слів, семантика предиката, конотативні елементи тощо) формують модально-оцінну рамку речення. Як слушно зауважує І. О. Нагорний, структурна факультативність, граматицизація значення частки зовсім не заважають цьому службовому слову бути синтаксично й прагматично містким, виконувати в реченні-висловленні цілий комплекс різноаспектних функцій [13, с. 105]. Актуалізований у комунікативному процесі клас слів, що за частотністю вживання займає одне з перших місць у повсякденному спілкуванні, здатний функціонувати як реалізатор облігаторних у плані прагматики смислів на семантичному рівні речення. Модальні партикули – інструмент кваліфікації авторського відношення до мовленого, фіксатори точки зору кваліфікуючого суб’єкта.

Дослідження висловлень з частками переконує в тому, що модальні партикули хоч і не належать до пропозитивно-значущих елементів реченнєвої структури, однак беруть активну участь в уточненні, а іноді – й формуванні її семантики, у результаті чого відчутно трансформують змістове поле речення модальними характеристиками, виконуючи роль семантично обов’язкових компонентів. Пор.: *Невже так буде вічно, думаю я, невже я не вигадую чогось іншого?..* (І. Роздобудько) – *Так буде вічно, думаю я, я не вигадую чогось іншого?..*; *Чи вони знали, що я не такий, як вони?* (М. Вінграновський) – *Вони*

знали, що я не такий, як вони?; Хай станцює та жінка так, як ти кажеш! (Н. Зборовська) – *Станцює та жінка так, як ти кажеш; Немов зараз бачу: одчинене вікно, вітрилом напнулася серпанкова завіса* (М. Куліш) – *Зараз бачу: одчинене вікно, вітрилом напнулася серпанкова завіса; Кохання не має мети, не має напрямку, воно ніби безглузде, і в цьому його найвищий сенс, бо воно огортає тебе, обіймає і перетворює* (Ю. Покальчук) – *Кохання не має мети, не має напрямку, воно безглузде, і в цьому його найвищий сенс, бо воно огортає тебе, обіймає і перетворює.*

Отже, частки належать до найпродуктивніших виражальних засобів субкатегорійних модальних значень. Вони реалізують об’єктивно-модальні (реальність / ірреальність) та суб’єктивно-модальні (проблематична достовірність, волюнтативність, емоційна аксіологічність тощо) субкатегорійні семи, причому експліковані ними модусні смисли почасти проникають у диктумну частину висловлення, ускладнюючи її значеннєву структуру. Проблема параметризації модальних партикул вимагає застосування різних аспектів їхнього вивчення, що корелюють із підходами до трактування категорії модальності, а саме: семантичного, функційного, комунікативного, прагматичного, синтаксичного, текстового та стилістичного.

Література

1. Акопян К. С. К проблеме толкования логико-модальных частиц (на примере анализа семантики и прагматики частицы *хоть*) [Электронный ресурс] / К. С. Акопян // Русский язык: исторические судьбы и современность: II Международный конгресс исследователей русского языка: Труды и материалы. – М., 2004. – С. 328. – Режим доступа: <http://www.philol.msu.ru/rjc2004/ru/decision/>
2. Арутюнова Н. Д. Идеи синтаксиса и семантики в работах Ч. Филлмора / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1973. – № 1. – С. 117–124.
3. Баранник Д. Х. Два рівні граматичної структури речення / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 12–19.
4. Баранов А. Н. Модальные частицы в ответах на вопрос / А. Н. Баранов, И. М. Кобозева // Прагматика и проблемы интенциональности. – М.: ИВАН СССР, 1988. – С. 45–69.
5. Баранов А. Н. Путеводитель по дискурсивным словам русского языка / А. Н. Баранов, В. А. Плунгян, Е. В. Рахилина. – М.: Промовский и партнеры, 1993. – 207 с.
6. Богуславский И. М. Семантика частицы “только” / И. М. Богуславский // Семиотика и информатика. – Вып. 14. – М., 1980. – С. 134–158.

7. Богуславский И. М. Сфера действия лексических единиц / И. М. Богуславский. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 464 с.
8. Бондаренко Л. В. Склад та комунікативні функції вторинних часток: автореф. дис. <...> канд. філолог. наук: 10.02.01 / Л. В. Бондаренко. – Кіровоград, 2005. – 20 с.
9. Ван Дейк Т. Язык. Познание. Коммуникация / Т. Ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
10. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Горденська; [за ред. І. Р. Вихованця]. – К.: Пульсари, 2004. – 400 с.
11. Доценко О. Л. Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності / О. Л. Доценко. – К.: Міленіум, 2006. – 226 с.
12. Кобозева И. М. Интенциональный и когнитивный аспекты смысла высказывания: научный доклад по опубликованным трудам, представленный к защите на соискание ученой степени доктора филологических наук: 10.02.19 – Теория языка / И. М. Кобозева. – М., 2003. – 92 с.
13. Нагорный И. А. Функциональная семантика русских предположительных частиц / И. А. Нагорный // Вестник МГОУ. – 2007. – № 1. – М.: Изд-во МГОУ. – С. 105–108. – (Серия “Русская филология”).
14. Николаева Т. М. Лингвистика текста. Современное состояние и перспективы Т. М. Николаева // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 8. Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978. – С. 5–39.
15. Николаева Т. М. Функции частиц в высказывании: на материале славянских языков / Т. М. Николаева; [под. ред. В. Н. Торопова; изд. 2-е, стереотипное]. – М.: УРСС, 2005. – 168 с.
16. Прияткина А.Ф. Союзные конструкции в простом предложении: автореф. дис. <...> д-ра филолог. наук / А. Ф. Прияткина. – М., 1977. – 38 с.
17. Русская грамматика: в 2 т. – М.: Наука, 1982. – Т. 1. – 783 с.; Т. 2. – 720 с.
18. Симонова Е. С. Формирование состава и развитие функций модальных частиц в украинском языке: автореф. дис. <...> канд. филолог. наук / Е. С. Симонова. – К., 1982. – 28 с.
19. Словник української мови: в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (головний редактор) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
20. Стародумова Е. А. Соотношение функций союзов и частиц в контактном и неконтактном расположении / Е. А. Стародумова // Языковые категории в лексикологии и синтаксисе: межвуз. сб. науч. тр. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского университета, 1991. – С. 159–169.
21. Стародумова Е. А. Частицы русского языка: (Разноаспектное описание) / Е. А. Стародумова. – Владивосток: Изд. Дальневост. ун-та, 2002. – 291 с.
22. Шведова Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н. Ю. Шведова. – М.: АН СССР, 1960. – 377 с.
23. Чолкан В. А. Речення з суб’єктивно-модальними формами в сучасній українській мові: автореф. дис. <...> канд. філолог. наук: 10.02.01 / В. А. Чолкан. – Івано-Франківськ, 2001. – 18 с.
24. Doherty M. “Noch” and “schon” and their presuppositions / M. Doherty // Generative Grammar in Europe. – Dordrecht, 1973. – P. 154–177.
25. Horn R.L. A presuppositional analysis of *only* and *even* / R.L. Horn // Paper from the 5th regional meeting Chicago linguistics society. – Chicago, 1969. – P. 98–107.
26. Wierzbicka A. The semantics of interjections / A. Wierzbicka // Journal of pragmatics. – 1992. – № 18. – P. 159–192.

Svitlana Pedchenko

THE SYNCRETISM OF THE ASPECTS OF THE MODAL PARTICLES STUDY

The article focuses on the complex multidimensional analysis of the modal particles from the standpoint of the functional grammar, communicative linguistics and pragmatics. The particular attention is paid to the problem of parameterization of particles as the most productive distributors of the subcategorical modal meanings.

Keywords: modal particle, particle, subcategorical modal meaning.

Светлана Педченко

СИНКРЕТИЗМ АСПЕКТОВ ИЗУЧЕНИЯ МОДАЛЬНЫХ ЧАСТИЦ

Предлагаемая статья посвящена комплексному всестороннему изучению модальных частиц, исходя из принципов функциональной грамматики, коммуникативной лингвистики и прагматики. Особое внимание уделено проблеме параметризации партикул как самого продуктивного средства выражения субкатегориальных модальных значений.

Ключевые слова: модальная частица, партикула, субкатегориальное модальное значение.

Надійшла до редакції 21.09.2011 р.